

Motion till riksdagen 2010/11:A413

av Finn Bengtsson m.fl. (M)

Jantelagen och diskriminering

Förslag till riksdagsbeslut

Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som anförts i motionen om en översyn av den nya diskrimineringslagen (2008:567) för att också inkludera förbud mot negativa effekter av tillämpning av den s.k. jantelagen i diskriminerande syfte.

Motivering

Diskriminering kommer från ordet discrimination (eng. discrimination, från lat. discriminare) som betyder ”avskilja”, där det sedan kommit att glida mot betydelsen ”särskilja” och sedan fortsatt mot ”göra åtskillnad”, ”behandla olika med inriktning mot sämre”, till att kombineras med betydelsen ”skiljelinje” eller ”särskiljande” (som återfinns i lat. discrimen), och då hänsyftande på ”särskillnad” utövad i synnerhet i politiskt syfte.

Sverige har traditionellt varit tidigt ute internationellt sett med lagstiftning för att motverka olika typer av diskriminering. Kring detta finns en bred parlamentarisk samsyn i allmänhet i vårt land, och detta är vi stolta över. Gällande lagrum för detta är dock spridda på ett antal olika lagar av olika ålder, vilket visar att medvetenheten om vem och vilka som kan bli föremål ständigt utvidgas på samma sätt som skyddet om våra mänskliga rättigheter hela tiden är i behov av politikernas revidering. Så har också gjorts under föregående mandatperiod, och efter proposition från regeringen fattade riksdagen beslut om en mer sammanhållen diskrimineringslagstiftning som trädde i kraft den 1 januari 2009. Men även den nya lagen kan kräva reformering med tillägget skydd mot diskriminering, vilket är syftet med denna motion att klargöra.

Fel! Okänt namn på

Gällande lagstiftning mot diskriminering

I 1 kap. 2 § regeringsformen (RF) anges att den offentliga makten ska utövas med respekt för alla människors lika värde, och principen om alla människors lika värde uttrycks också i 1 kap. 9 § RF. I 2 kap. 15, 16, 22 och 23 §§ RF finns allmänna bestämmelser som, med vissa undantag, förbjuder att lagar och föreskrifter utfärdas som innebär att någon medborgare missgynnas på grund av kön, ras, hudfärg eller etniskt ursprung. Vidare anges i 11 kap. 9 § andra stycket RF att det vid tillsättning av statlig tjänst endast ska fästas avseende vid sakliga grunder, såsom förtjänst och skicklighet. Den nu gällande regleringen mot diskriminering återfinns i ett antal lagar som tar sikte på olika diskrimineringsgrunder och på diskriminering i olika delar av samhällslivet.

Förutom dessa lagar förekommer bestämmelser som syftar till att motverka diskriminering också i exempelvis lagen (1982:80) om anställningsskydd, arbetsmiljölagen (1977:1160) och brottsbalken. Även i Arbetsmiljöverkets föreskrifter och som en del av vissa kollektivavtal finns antidiskrimineringsbestämmelser. Slutligen kan nämnas att ett antal EU-direktiv med syfte att förbjuda och motverka olika typer av diskriminering gäller i Sverige genom att direktivens bestämmelser införlivats i svensk lagstiftning.

I slutbetänkandet från den senaste i raden av dessa utredningar, (SOU 2006:22) *En sammanhållen diskrimineringslagstiftning*, föreslog den parlamentariskt sammansatta Diskrimineringskommittén (direktiv 2002:11) bl.a. att en ny, sammanhållen lag om förbud och andra åtgärder mot diskriminering skulle införas. Lagen ska ha till ändamål att motverka diskriminering och på andra sätt främja lika rättigheter och möjligheter oavsett kön, könsidentitet, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionshinder, sexuell läggning eller ålder.

Två nya diskrimineringsgrunder infördes till följd av detta resonemang med den nya diskrimineringslagen (2008:567): ålder och könsöverskridande identitet eller uttryck. I den nya lagen gäller förbudet mot diskriminering inom i princip alla samhällsområden och för samtliga diskrimineringsgrunder. Undantaget är ålder, där förbudet begränsas till att endast omfatta utbildningsverksamhet och arbetslivet i vid mening. I den nya lagen har också skyddet utökats till att omfatta diskriminering på samhällsområden där förbud inte gällt tidigare. De nya områdena är: allmän sammankomst och offentlig tillställning, värnplikt och civilplikt, offentlig anställning samt all utbildningsverksamhet.

Som exempel på lagens nya och vidare omfattning inom arbetslivet ska diskrimineringsförbudet också gälla till förmån för personer som gör en förfrågan om arbete, för praktikanter och för dem som utför arbete som inhyrd eller inlånad arbetskraft. Dessa grupper omfattades inte av skyddet mot diskriminering i den tidigare lagstiftningen. I samband den nya sammanhållna diskrimineringslagen, sammanslogs även de tidigare fyra ombudsmännen mot diskriminering – JämO, DO, HO och HomO – till en ny myndighet. Denna nya myndighet heter nu Diskrimineringsombudsmannen och har tillsyn över att lagen följs.

Jantelagen

Jantelagen är inte en lag i juridisk mening utan ett socialt normerande förfarande för vårt sätt att tänka. Modellen utvecklades av den norsk/danska författaren Aksel Sandemose i boken *En flykting korsar sitt spår* som utkom år 1933. Men lagar som har politisk bäring kan vara såväl strikt juridiska som naturvetenskapliga eller sociala. I den senare aspekten är jantelagen intressant att analysera ur ett högst relevant politiskt diskrimineringsperspektiv.

Aksel Sandemoses egen uppväxt i en mindre dansk stad gav honom inspiration till att formulera ett tänkande han upplevde där och som han sedan beskriver i en "lagliknande" text. I boken kallar han staden Jante, och därför ges denna text namnet "jantelagen". Men i vidare mening är inte Jante bara en specifik stad utan en plats i din egen omgivning och ytterst du själv. Jantelagen förestavar tankar om att stoppa all sorts initiativrikedom eller idéer från någon annan än du själv i din omgivning. Har man ingen förmåga att skapa något nytt själv, är det inte heller meningen att någon annan ska kunna göra det. Ett mantra baserat på att man uttalar "du skall inte tro att du är något" utgör grundkonceptet för anhängare av jantelagen. Jantelagen överför därmed i ord den oskrivna lag i ett samhälle som har till syfte att hålla tillbaka folk som vill sticka upp och för att man tror att man är bra eller till och med bättre än någon annan på något sätt.

I en tid när de flesta människor bodde på landsbygden eller i städer betydligt mindre än många idag, var också kontakten med omvärlden mer begränsad än i dagens samhälle. Detta gav mindre utrymme till förändringar och större behov för en striktare social kontroll. I jantelagen kommer detta behov för social anpassning av medborgarna tyvärr till uttryck i tio huvudpunkter som i stigande grad förklenar andras framgångar: 1) Du skall inte tro att du är något. 2) Du skall inte tro att du är lika god som vi. 3) Du skall inte tro att du är klokare än vi. 4) Du skall inte inbilla dig att du är bättre än vi. 5) Du skall inte tro att du vet mer än vi. 6) Du skall inte tro att du är förmer än vi. 7) Du skall inte tro att du duger till något. 8) Du skall inte skratta åt oss. 9) Du skall inte tro att någon bryr sig om dig. 10) Du skall inte tro att du kan lära oss något.

Till dessa tio punkter lägger författaren sedan till att jantelagen även spetsar till sina repressiva uttryck med ett förtäckt hot i form av: "Tror du inte att jag vet något om dig?"

Den mentalitet som jantelagen beskriver är enligt vår mening därmed både djupt kränkande och diskriminerande för den person som utsätts. Därtill tror vi att den inställning som en som tillämpar jantelagen har är direkt kontraproduktiv såväl för mest gynnsam utveckling för den enskilde som drabbas som för samhällets önskade utveckling i stort. Men en del förespråkare för jantelagen påstår istället att den normering mot den som är minst framgångsrik skulle gynna någon form av rättvisa i det att alla ska vara lika, som en parallell till det rättvisetänkande som vanligen beskrivs i socialistisk ideologi. I praktiken har det visat sig att utopisk socialism vanligen leder till samhällen som styrs av totalitära regimer. Här uppstår lätt attityder för befolkningen som

Fel! Okänt namn på

bygger på jantelagens koncept, med undantag för den lilla maktelit som erövrar makten där snarast motsatsen tycks få råda.

Förr i tiden bestod Sverige av strikt hierarkiska samhällen på många små bruksorter med begränsad övrig kontakt med omvärlden. De anställda garanterades en viss social trygghet via den mäktiga brukspatronens patriarkaliska omvårdnad. Anställda och deras familjer fick via bruket tillgång till bostäder, affärer, skolor, sjukvård, m.m. Ledningen för bruket hade med andra ord stort inflytande över de anställdas och deras familjers hela livssituation. Men förväntningar på sådana förmåner riskerade också att leda till en allmän passivitet för egna initiativ för att säkra sådan trygghet från de anställdas och deras familjers sida. Därför kännetecknas vanligen en sådan mentalitet på gamla bruksorter även av en stor social kontroll med tydliga drag av likriktning och generalisering av ortens människor, som exempelvis arbetare eller tjänstemän och vad en mans- eller en kvinnoroll innefattar. I förlängningen riskerar detta att utveckla ett lågt intresse för utbildning och en allmänt svag entreprenöranda. En term som under senare tid kommit att användas för att beskriva detta förhållande kallas ”inlärld hjälplöshet”. I patriarkaliska bruksortsmiljöer eller under totalitära styren i allmänhet försvagas människors naturliga initiativkraft och en inlärld hjälplöshet stimuleras till förfång för människorna. När inlärld hjälplöshet tillåts passivisera människor kan det riskera äventyra även deras förmåga att försörja sig. En sådan person som exempelvis söker många jobb men inte får något ger lättare upp och känner en hopplöshet inför att fortsatt söka jobb med tankar som ”det går ändå inte”, tankar som i grunden kan hänföras till det koncept som jantelagen bär upp.

Källor: Nationalencyklopedin (Bra Böcker AB) och Wikipedia, den fria encyklopedin (sv.wikipedia.com)

Gnosjöanda och en ”antijantelag”

Jantelagstänkande och inlärld hjälplöshet sätts ibland i motsatsställning till termen ”Gnosjöanda”. Gnosjöandan är en kultur som gjort att Gnosjöregionen (historiskt området Finnveden som helhet) kännetecknas av driftighet, småföretagande och hjälp och stöd för varandra inom exempelvis informella nätverk som då står i motsats till områden som präglas av bruksmentalitet. Dagens Gnosjöanda har anor tillbaka till 1600-talet. På 1930-talet fanns det ett 60-tal företag i Gnosjöregionen och under efterkrigstiden utvecklades bygden fort så att det vid mitten av 1970-talet fanns omkring 300 industriföretag i kommunen. Idag har Gnosjöregionen vuxit till att utöver orten Gnosjö även innefatta kommunerna Gislaved, Värnamo och Vaggeryd och hela området kallas därför antingen för GGVV eller som tidigare Gnosjöregionen men med sammantaget omkring 85000 invånare och 1500 industriföretag. Man har alltid haft rika sociala nätverk inom denna region och beviset för att man är stolt över detta är att namnet Gnosjöandan sedan 1997 är ett av Gnosjö kommun inregistrerat varumärke.

Det måste ligga i politikens intresse att Sverige präglas mer av den mentalitet som Gnosjöandan innebär och därmed av ett minimum av tillämpad

Fel! Okänt namn på

jantelag. Ett sätt att uppnå detta är att predika en "antijantelag" som då kort uttrycker "kan hon/han så kan väl jag!" istället för det repressiva budskapet i jantelagen. Mer konkret så skulle en antijantelag kunna formuleras som: 1) Du ska tro att du är enastående. 2) Du är värd långt mer än du tror. 3) Du kan lära dig det du vill och behöver. 4) Du är bättre än många andra. 5) Du vet mycket mer än många andra. 6) Du har mycket att vara stolt över. 7) Du du-ger bra som du är. 8) Du ska inte be om ursäkt för dig själv. 9) Du har någon som bryr sig om dig. 10) Du har kunskaper att lära ut. 11) Du levererar. 12) Du gör någonting av dina idéer. 13) Du har kul.

Kort sagt: tillämpningen av en antijantelag ger människorna den bekräftelse som alla och en var mår bra av att höra. Detta till skillnad från en jantelag, som i sitt innehåll enligt vår mening också har många likheter med de så kallade härskarteknikernas utgångspunkter, som ursprungligen lanserades av norska politikern och professorn Berit Ås. Med teoribildningen bakom vad som bygger upp ett sådant negativt sätt att härska som dessa tekniker utgör, var det professor Ås goda tanke att skaffa en nyckel till personer som utsätts för härskartekniker att förstå vad som sker när man inte blir hörd på, förbises eller ignoreras. Till de klassiska härskarteknikerna hör att medvetet 1) osynliggöra en person, 2) förlöjliga en person, 3) undanhålla information från en person, 4) dubbelbestrafva en person, det vill säga att ge någon skulden både för att man gör något men samtidigt för att man inte gör något annat istället, 5) påföra någon skuld och skam. Man kan identifiera flera härskartekniker än dessa, men det som alla har gemensamt är att de på ett ojuste sätt försöker att ta makten ifrån en medmänniska med en teknik som förklenar och marginaliserar deras faktiskt uppnådda resultat och framgångar.

På samma sätt som vi finner det diskriminerande att använda härskartekniker för att vinna makt över en medmänniska på ett otillbörligt sätt, vill vi nu med vårt förslag se om inte också tankegodset i jantelagen kan vara en grund för diskriminering.

Källor: Nationalencyklopedin (Bra Böcker AB) och Wikipedia, den fria encyklopedin (sv.wikipedia.com)

Förslag

Men de politiska verktyg som vi tror trots allt måste tillgripas för att påskynda och åstadkomma en mentalitetsförskjutning från jantelag till dess motsats är en översyn i den nya diskrimineringslagen (2008:567) som trädde i kraft den 1 januari 2009 med inriktning på jantelagens tydligt diskriminerande uttryck.

Diskrimineringslagens 1 § beskriver dess ändamål, nämligen att "motverka diskriminering och på andra sätt främja lika rättigheter och möjligheter oavsett kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionshinder, sexuell läggning eller ålder". Vi föreslår att man i en sådan översyn undersöker möjligheterna att förtydliga att det negativa innehållet i jantelagen med stöd i diskrimineringslagen uttryckligen ska kunna motverkas så att människor inte i ord eller handling av annan

Fel! Okänt namn på

människa styrs bort från att försöka förverkliga sina önskemål och drömmar när dessa har en för individen och samhället positiv utvecklingsinriktning.

Vi föreslår vidare att en sådan översyn även undersöker möjligheterna till att i lagens 1 kap. 2 § förtydliga och definiera den diskriminerande mentalitet som finns i jantelagen och som nu bör få också lagstöd för att kunna motverkas.

Därmed blir det vid översynen också aktuellt att i lagens 2 kap. 2 § ta ställning till förbud mot diskriminering enligt jantelagen och förslag till lämpliga repressalieåtgärder om så ändå sker.

I 3 kap. 2 § bör en översyn med förslag till även aktiva åtgärder från samhället för att motverka jantelagsbeteende till förmån för stöd för Gnosjöandan göras.

I 4, 5 och 6 kap. 2 § bör översynen också innebära ställningstagande till hur tillsyn ska ske, ersättning till drabbad utformas och rättsliga efterspel fungera om jantelagen tillämpas i diskriminerande syfte.

Stockholm den 21 oktober 2010

Finn Bengtsson (M)

Gunnar Axén (M)

Jan R Andersson (M)

Andreas Norlén (M)